

Омельковець, Руслана і Свірса, Діана. «Лексичні одиниці мікросистеми «рослини» у фольклорних текстах із Західного Полісся». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 19, 2023, с. 50–9.

Omelkovets, Ruslana and Svirsa, Diana. "Lexical Units of the "Plants" Microsystem in Folklore Texts from Western Polissia." *Linguostylistic Studies*, iss. 19, 2023, pp. 50–9.

УДК 811.161.2'373.2:581.9]+821.161.2(477.82)'06.08

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2023-19-50-59>

ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ МІКРОСИСТЕМИ «РОСЛИНИ» У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Руслана Омельковець

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Діана Свірса

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню лексичного складу говірок (лексико-семантична група ботанічної лексики), що становить особливий інтерес, адже саме в лексиці знаходять своє відображення різноманітні зміни в мовленні носіїв діалектів. Досліджено народнотворчу мотивацію назв рослин та їх семантичні особливості у фольклорних текстах із деяких населених пунктів Волинської та Рівненської областей. З'ясовано, що у фольклорі фітономени сприймаються як терміни, які відображають ставлення народу до рослинного світу, і, на відміну від деяких лексичних груп, ці назви не є випадковими. Фактичний матеріал підтверджує думку про те, що фольклор є важливою базою для створення народних назв рослин, а зафіксовані у фольклорних текстах фітономени відображають специфіку лексичної системи західнополіських говірок. Встановлено, що в основі мотивації значної частини зафіксованої ботанічної лексики лежать легенди та перекази цього краю.

Ключові слова: флорономени, західнополіські говірки, мотиваційні ознаки, номінативна варіативність.

LEXICAL UNITS OF THE "PLANTS" MICROSYSTEM IN FOLKLORE TEXTS FROM WESTERN POLISSIA

Ruslana Omelkovets

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Diana Svirsa

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

In linguistics, lexical semantics is one of the fundamental fields of study. The article highlights the issue of folkloristics in the context of lexical semantics, which is always relevant for studies. Studying the language of folklore is essential for understanding the traditional

culture of the people and preserving the values of the nation embedded in rites, beliefs, and mythological images.

Linguistic studies of the motivational productivity of lexical groups or semantic fields are closely related to texts (folklore, folk poetry, spell texts). Lexical units of “plants” microsystem in folklore texts from western Polissia are of great linguistic importance in this context.

The internal form of many plants' names can be traced quite clearly, as we can see when elucidating the motivation of such phytonomes as *maivka*, *molodylnyk*, *nekhvoroshch*, *vinychchia*, *serporiznyk*, *durmanyk*, *zaiacha kapusta* (*rabbit cabbage*). Unfortunately, we cannot always establish the motivation for a particular name of a plant, some of them are influenced by folk etymology, as in the case of *aiir* (derived from the Turkish name *ağir*).

The study of motivational characteristics of botanical vocabulary is combined with the field of extra-linguistic semantics (mythological images, magical actions, ritual practices, symbolic images), which brings motivational models into the field of culture. Phytonyms often appear in folklore texts and manifest a special symbolic meaning in their structure, such as *widow's grass*, *hare's ears*, *Tatar potion*, *sabers*, and *vydiuk*.

In many cases, the folk-creative basis of the motivation of plant names is found outside the folklore text, since we can only guess about the existence of such a text (for instance, the origin of the names of such plants as *bozhe derevo* (the God's tree), *artemizida*, etc.).

Depending on the functional role, the same phytonym can have different meanings, e.g. *krovavnyk* is equally applicable to *yarrow* and *St. John's wort*. And *medicinal marigolds*, *yellow pitcher plants*, *iron sedum*, *Asian honeysuckle*, *marsh marigolds*, *erect foxgloves*, and *celandine* have the popular common name *zhovtets* (*buttercup*).

The cultural, historical, and ethnographic features of the Ukrainians, their traditions, and worldview have a significant influence on the semantic features of lexical folklorisms.

Key words: floronomes, Western Polissian dialect, motivational signs, nominative variability.

Вступ. Вивчення мовної особистості діалектоносія є важливим для збереження безцінного та невичерпного матеріалу минулого, який є опорою для теперішньої літературної мови. В. І. Голобородько справедливо зазначив, що «мова вмирає, коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів» (Голобородько). Основою нашої культурної спадщини є фольклорні перекази, міфи, замовляння знахарів, легенди, вагоме місце в яких посідає ботанічна лексика. Чимало науковців докладно вивчали найменування на позначення рослин на основі фольклору, зокрема, В. В. Галайчук дослідив лексико-тематичну мікросистему «Рослини» в українських фольклорних текстах (Галайчук); С. А. Шуляк розглянула міфосвіт рослинних символів у текстах українських замовлянь (Шуляк); В. Т. Скуратівський на матеріалі дохристиянських легенд у своїй роботі «Русалії», зокрема розділі «Дерева і рослини», проаналізував на основі фольклорних сюжетів міфологічний аспект рослинного світу (Скуратівський). Дослідженням лексико-семантичної групи діалектної лексики в текстах народних пісень, записаних О. Гижею від лемків-переселенців, займався Ю. В. Грицевич (Грицевич).

Мета роботи – дослідження функціонування діалектної ботанічної лексики в переказах і легендах із Волині та Рівненщини.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити набір флорономенів у фольклорних текстах вказаної території;
- дослідити народнотворчу мотивацію зафіксованих назв рослин та їх семантичні особливості.

Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені експедиційним методом у с. Гірка Полонка Луцького р-ну Волинської обл., с. Зелене Вараського р-ну Рівненської обл., с. Зміїнець Луцького р-ну Волинської обл., смт. Клевань Рівненського р-ну Рівненської обл., м. Нововолинськ Володимирського р-ну Волинської обл., с. Полонка Луцького р-ну Волинської обл.

Матеріал і методи дослідження. Поставлена мета і завдання визначають необхідність використання *описового* методу спостереження над словом. Застосовується також прийом *лексикографічного* аналізу.

Результати дослідження та дискусія.

Дослідження ботанічної лексики проходить крізь призму фольклорних та біблійних сюжетів, давніх повір'їв та легенд. Вивчення мотивації і генези фітоназв є двигуном у системі народної культури, який зберігає національну індивідуальність українців. Одні й ті ж самі явища сприймаються по-різному певними групами людей, що ідентифікує їх мовну особистість.

1. **Деревій звичайний** (*Achillea millefolium* L.) – відома рослина, яка широко використовується у народній медицині: *за'жиу'лує /рани / за'т'агує / дл'а оч'іш'чен'їя орга'н'їзму // в'ін в'ід кровотеч'ї / ба'гато в'ід /чого / чаї з де'ре'в'їю пови'шайє ап'е'т'їт // шче йо'го /курочкам/ /качечкам да'їут' / йак ма'лен'к'ї //* (Плн). Деревій росте на луках, по узліссях, галявинах, біля доріг по всій території України (Гродзінський 133), *рос'те по при до'роги там с'ам* (Змн). Найпоширеніше найменування – *тис'ачо'лисник* ((Омельковець 185), Гп, Змн, Злн, Плн). Рідше на позначення цієї рослини використовуються такі номени: *кри'ваїник* ((Омельковець 101), Гп, Змн), *'біла /кашка* (Злн), *сол'дац'ка тра'ва* (Плн), *б'ілого'лоїник* ((Омельковець 28), Змн), *ах'їлейя* (Плн). В основі таких іменувань лежать зовнішні ознаки рослини (біле суцвіття, будова листя і квітів) та лікувальні властивості (загоєння ран, зупинка кровотечі). За повір'ям, якщо *назби'райеш /тис'ачу лис'точк'їу дере'в'їю / то набе'рес'а /мудрост'ї і от'римаєш ну та'ку /нав'їт' ма'г'їчну /силу //* (Злн). Назва *сол'дац'ка тра'ва* має чітку народнотворчу мотивацію. За словами респондента, *тис'ачо'лисник шче нази'вайут' ах'їлейейу ў чест' ах'їлеса // в'ін /має шче /назву сол'дац'ка тра'ва /може /через те шчо ў т'ї ча'си г'реки викорис'товували йо'го йак маз' дл'а за'гойен':а ран / йе ж шче та'кий фразеолог'їзм ах'їлєсова п'їа'та / ти з'найеш / в'ін озна'чайє йа'кес' слаб'ке ўраз'ливе /м'їсце //* (Плн).

У західнополіських говірках зафіксовано ще такі номени на позначення **деревію звичайного**: *багато'тис'ачник* (Омельковець 21), *дере'винка* (Омельковець 61), *ін'душник* (Омельковець 84), *'кашка* (Омельковець 90), *кро'пивец'* (Омельковець 103), *'маточник* (Омельковець 122), *пол'ова г'речка* (Омельковець 152), *сви'нушник* (Омельковець 168), *серпо'ризник*

(Омельковець 169), *сто/тис'ачник* (Омельковець 180). Мотиваційними ознаками цих найменувань також є морфологічні властивості рослини, їх вплив на організм людини чи тварини та кормові властивості.

2. **Календула, або нагідки лікарські** (*Calendula officinalis* L.) символізує вічне здоров'я, міцний імунітет: *кожного мако/вейя ми зби/райем пу/чок обе/рег йа/киї назива/йеу':я мако/вейчик // ту/ди у/ход'ат' /р'ізні т/рави / там /м'атка / мел'іса / чорноб/риу'ці / мико/лаїчики / мак і ос' ц'а ка/лендула / во/на ту/да кла/деу':а в'ід страш/них хво/робⁿ // (Злн). Відома й легенда про цю рослину: *була іс/тор'ія про х/лопц'а / у /н'ого буу х/ворий брат і /л'уди йо/му ска/зали що йе та/ка рос/лина / во/на назива/лас' ка/лендула і ос' ц'а ка/лендула / може /вил'ікувати буд' йа/ку хво/робу // в'ін йі/йі знай/шоу та /перед ним стау та/киї склад'ний /виб'ір / ро/с':ійати у/се на/с'ін':а щоб допомог/ти у/с'ім /л'уд'ам а/бо /вил'ікувати б/рата / ну і в'ін /виграу /перше // б/рат по/мер / а тої х/лопеу' стау /лікарем і ур'ату/вау ба/гато жи/м':іу // (Плн). Нагідки лікарські застосовуються у вигляді настою, чаю, мазі: *ка/лендула допома/гайе при проб/лемах з же/лудком / пе/ч'інкою / а та/кож л'ікуйе гас/трит / /йазви // та/кож /можна поло/скати /рота йа/кш/чо йе /ранки / /пити чаї йа/к заспо/к'їли'ве і сно/д'їне // (Злн).***

На Західному Поліссі зафіксовано такі найменування на позначення цієї рослини: *ног'іт/ки* ((Омельковець 131), Плн, Змн, Злн, Гп), *ногот/к'і*, ((Омельковець 131), Змн), *г/нитики* (Гп), *баку/неу'* (Омельковець 22), *гвозд/ки* (Омельковець 48), */жоу/та к'в'ітка* (Омельковець 73), */жоу/те смирд'у/х'е* (Омельковець 73), *ка/лачики* (Омельковець 86), *ко/т'ач'і /лапки* (Омельковець 100), *к/рок'іс* (Омельковець 102), *ма/гетки* (Омельковець 118), *марга/ритки* (Омельковець 120), *па/зурчик'е* (Омельковець 138), *по/мочник /жоу/тиї* (Омельковець 153), *сер/дечник* (Омельковець 169), *сток/рутки* (Омельковець 180), *т'ім'іпани* (Омельковець 185), */йаг'ідки* (Омельковець 202). Така кількість назв засвідчує той факт, що ця рослина добре відома волинянам і її широко використовують з різною метою, зокрема лікувальною. Більшість найменувань прямомотивовані.

3. **Полин гіркий** (*Artemisia absinthium* L.) – багаторічна трав'яниста рослина, яка в народі іменується *у/довина тра/ва* (Плн). Такий фітономен мотивований смаковими властивостями рослини – гіркий смак, який можна порівняти з гіркою долею вдови. За свідченням респондентів, *була та/ка чак/лунка / во/на ва/рила /з'іл':а / жи/ла в се/л'і і воло/д'іла маг'і/йеу / йі/йі у'с'і бо/йалис'а / у/ва/жали /в'ід'моу // дур'ні /л'уди у/били йі/йі чоло/в'іка / щоб пом/с'титис'а йї // то/д'і чак/лунка зва/рила /з'іл':а з по/лину та у'с'іх отру/йіла // а по/лин з тих п'ір про/вали удо/виною тра/воюу // (Плн).*

У західнополіських говірках **полин гіркий** має ще й такі назви: *арте/м'із'іда* (Омельковець 20), *бил'ник* ((Омельковець 26), Клв), *по/лин'* (Плн, Клв), *чор/нобил'ник* ((Омельковець 198), Клв), */боже /деревко* (Омельковець 30), */в'інич':а* (Омельковець 43), */дикий /переу'* (Омельковець 64), *чор/нобил'* (Омельковець 198).

Серед календарно-обрядових традицій можна виокремити освячення полину на Святу Трійцю: *їа |помн'у ко|ли їа бу|ще ма|лиї / мо|їа |баба |брала пу|чок по|лин'ї і хо|дила до |церкви на т|р'їїц'у і с'в'а|тила їо|го / |пот'їм во|на при|ходила до|дому / за|сушувала їо|го і збер'ї|гала / вики|дати їо|го не |можна бу|ло // а ўже ко|ли ми переї|ж':али до но|вої |хати / во|на б|рала тої пу|чок по|лин'ї / п'їд|пал'увала їо|го і хо|дила об|кур'увала ку|ти |хати і ше|п'їла со|б'ї п'їд н'їс / про|моў|л'ала / од г'їр|кої |дол'ї ўбер|жи / не|чистого не п'їдпус|ти // (Гп). За давніми традиціями, полин носили на хресті у перший день Святої Трійці, щоб відлякувати русалок. Трава для хрещених дуже пахуча, а для нехрещених – смердюча (Воропай 106).*

Травники використовують **полин гіркий** як знеболювальний, протизапальний препарат (Гродзінський 360), а також *ко|ли з |вухами про|блема / то ро|били |напар з по|лину / і шчо|б не ўди|хати ту |пару / закри|вали н'їс / закри|вали ўсе / і їак ру|кою зн'а|ло // а|ле з ним т|реба |дуже обе|режно обраш|чатис'а бо л'удина |п'їсл'а ве|ликої |дози їак з у|ма с|ходить' // (Плн), спостерігається наростання явищ збудження з наступним пригніченням (Гродзінський 360).*

4. **Лепеха звичайна** (*Acorus calamus L.*) вважається священною рослиною, якою застеляють підлогу на Святу Трійцю: *їакиш|чо почи|нати з |даўн'їх ча|с'їў / |саме з ле|генд / од|на з те|ор'її / шчо |саме ко|ли і|сус ўї|їж:аў ў їеруса|лим / їо|му до|рогу сте|лили ле|пехо|у / бо ўже то|д'ї |л'уди з|нали про її|її ц'їл'ушч'ї ўла|стивост'ї // заз|вичаї на с'в'а|ту т|р'їїц'у зби|райут' ле|пеху с'в'їжу / зр'їзайут' її|її так / шчо|б стеб|ло бу|ло най|б'їл'ш г|рубим / |їнод'ї |нав'їт' |бачиў напо|ловину розр'їзайут' / ўздоўж стеб|ла / шчо|б в'їдк|рити |наўн'їл лис|ток і шчо|б о|цеї аро|мат на|поўн'уваў ўс'у |хату // (Нв). Серед цілющих властивостей лепехи головну роль відіграє її запах: *аро|мати ле|пехи до|вол'ї непо|ган'ї / |майут' анти|сеп|тичн'ї ўла|стивост'ї шчо спри|їає знеза|ражен':у по|в'їт|р'а // (Нв). Зафіксована й легенда про цю рослину: Ко|ли і|сус ў|ходиў у їеруса|лим то їо|му до|рогу сте|лили |пеўними рос|линами / |їїхаў |в'їн на верб|л'уд'ї і сте|лили до|рогу / а та рос|лина то їе ле|пеха / бо в'їн їак уо|соблен':а |сина |бога / |чисте ство|р'їн':а / то|му в'їн не маў бру|днитис'а ў зем|л'ї і пи|л'уц'ї // і на св'а|та вес|но|у ми викорис|товуємо |саме ле|пеху їак |символ чисто|ти і б|лиз'кост'ї до |бога // (Нв).**

На Західному Поліссі **лепеху звичайну** називають *|лепехом* ((Омельковець 109), Злн), *а|їїром* ((Омельковець 17), Змн, Нв), *та|тарс'ким |зіл':ам* (Змн, Гп), *а|їїром бо|лот'аним* (Омельковець 17), *|бабками пах|н'ушчими* (Омельковець 21), *|лепехом справе|дливим* (Омельковець 110), *|луковице|ю* (Омельковець 116), *па|ничами* (Омельковець 138), *ри|зухо|ю* (Омельковець 160), *шабел'|ками* (Омельковець 199). В основі мотивації назви *та|тарс'ке |зіл':а* – розповідь про те, що *|п'їсл'а на|вали та|тар поїа|вилас' у р'їч|ках о|ц'а ле|пеха* (Змн) (Свірса 88).

5. **Мак дикий** (*Papaver rhoeas L.*) славиться своїми лікувальними властивостями, а також згадується у фольклорних сюжетах та народних повір'ях.

На Західному Поліссі з насіння маку виготовляють снодійний засіб: *маков'ї зерна ми заливали окропом / нас тойували / остужали / а потім проціджували і пили цей напій як снодійне / але додають л'яли туди настій з меду або молока //* (Нв), тому що мак заспокійливо діє на центральну нервову систему, має легкі снодійні й болетамувальні властивості (Гродзінський 260).

Побутує й легенда про макове молочко: *колис' королю поїли напоєм з макового молока / з медичної точки зору маков'ї зерна майуть наркотичну дію на людину / то мабут' саме тому королі пили їх перед смертю щоб полегшити собі шлях //* (Нв).

Мак вважається одним із найкращих оберегів від нечистої сили. За народним повір'ям, коробка з насінням маку відганяє злий сон: *коли бабус'ї не стало моїа мама дуже сумувала і кожному ніч її снілас' мати / це дуже її л'якало / пам'ятаю з дитинства вона плакала кожній вечір і декілька років вона майже не спала //* одного дня вона уже така замучена була / пішла до церкви / її одна літня жінка сказала покласти під подушку знайеш що / коробочку маку // вона так і зробила і це допомогло // (Злн).

У західнополіських говірках зафіксовано й такі номени на позначення цієї рослини: *блєкота* (Омельковець 29), *видук* (Омельковець 42), *кук'іл'* (Омельковець 104), *медух* (Омельковець 123), *скакун* (Омельковець 172), *червоний мак* (Омельковець 196), *самосієник* (Злн), *дурман:ик* ((Омельковець 69), Нв). Назва *дурман:ик* пов'язана зі снодійною дією **маку дикого**, *самосієник* – зі способом поширення насіння.

6. **Ялівець звичайний** (*Juniperus communis L.*) – вічнозелена хвойна рослина, невелике дерево або високий кущ. У західнополіських говірках **ялівець звичайний** називають *мож:єв'єл'ник* ((Омельковець 125) Змн, Плн, Нв), *ялоу'ник* (Омельковець 203), *ялоу'нік* (Омельковець 203), *ялоу'чик* (Омельковець 203), *яліна* ((Омельковець 202), Змн, Плн, Нв). Житель м. Нововолинськ поділився такою інформацією: *у дитинстві коли я буў мален'кий моїа бабус'а розкладувала ў різні кутки кімнати по гілоц'ї св'їжозрізаной яліни і казала що так спати буде краще і згадувала християнську легенду про посланця іл'ю який заснуў під цим деревом //* (Нв).

Також *яліну* використовують для запалювання вогню: *в'ін дуже гарно горит' / що є доволі корисною річ'ю ў господарстві //* сушечні яліни можна використовувати як природній сірник / вони спалахують просто мит'єво і дають гарний жар / але не можна розпалювати ними печі / ўсе воно збираєц'я і ви можете навіть отруїтис'я // (Нв).

7. **Конвалія травнева** (*Convallaria majalis L.*) – рослина неймовірної краси. На Західному Поліссі вона іменується так: *зайч'ї вушка* (Змн),

бу/тончики ((Омельковець 38), Змн, Плн, Гп), /ландиш ((Омельковець 107), Змн, Плн, Гп, Клв, Нв), ма/йїука ((Омельковець 118), Змн), /воўча куку/рузка (Плн), моло/дил'ник (Омельковець 126), сер/дечник (Омельковець 169). Існує багато легенд щодо її виникнення. Респондент із с. Зміїнець розповів таку, де згадує цю рослину, називаючи її кон/вал'їя: даў/ним даў/но жи/ла од/на зла чак/лунка йа/ка чару/вала /з'іл':а і тим /самим вс'і б'їду/вали /зв'їр'ї і /л'уди // н'їх/то не на/важуваўс'а йї за/важат' і знайш/лис'а /т'їки заї/ці / ма/лен'к'ї та/к'ї заї/ці / йа/к'ї /вир'їшили зїїсти все што в /нейї було / ўс'ї за/паси / тим /самим не /дати йї чаклу/ват' // /в'їд'ма це проз/нала і ў/била / перетво/рила ўс'їх /заї/ціў на кон/вал'її за/лишиўши /т'їки /вуха в'їд них // з тих п'їр /кажут' / што хто /вип'їе в'їд/вар з кон/вал'їїў / тої от/римає надзви/чайно хо/робре /серце / йак у цих ма/лен'ких з/в'їр'їў // (Злн).

Інша легенда оповідає, що конвалія з'явилася зі сліз цариці. «Жила царівна славна, яка дуже покохала принца. А у тому Волинському краї дівчина, немов русалка, мандрувала полями та лісами і чарувала всіх своїм голосом. Принц насолоджувався її співом і сам не помітив як закохався. Якось цариця почула спів дівчини і пішла на його мелодію. Там вона побачила, що царевич цілує співачку, затужила й заплакала. Де сльози капали, конвалії білосніжні виростили» (Семенюк 37–38).

У народній медицині настій із цієї рослини використовують як протизапальний, серцево-судинний, а також снодійний препарат: /має позитивний ўплиў при сер/дечн'її недос/таточност'ї / т'ї /сам'ї нас/тойечк'ї /можна викорис/товуват' дл'а л'їку/ван':а глаз / проми/ват' йїх / ну за/пален':а слизо/войї / шче та/кож викорис/товує/ут' при бел:с:он':їці // (Нв).

Проте настій із **конвалії травневої** має ще й побічну дію: при велик'її /доз'ї йакш/чо ба/гато /н'ухат' кон/вал'її / то /може по/з'їршитис'а /самопочу/т':а / ўсе л'е/карство ўсе йад / або та/кож йакш/чо с/тавити от у /себе ў к'їм/нат'ї / с/тавити кон/вал'її ў /вазочку з во/дойу / то /вода та/кож на/питує/ц':я з /нейї речо/вин /н'їсла йа/ких з ц'ї/їейу во/дойу т'їреба /бути /дуже обе/режним / ў н'ї/їакому /випадку не да/ват' /д'їт'ам йакос' контакту/ват' // (Нв).

8. Конюшина повзуча або біла (*Trifolium repens L.*) – трилиста рослина, рідше чотирилиста, яка вважається зеленим талісманом на удачу: йакш/чо знаїти чо/тири/лисну кон'у/шину то на удачу / йї/її знаїти /дуже /важко / це му/тац'їа / во/на од/на на м'їл'їон тр'о/лисних // заз/вичай йа за/сушуйу у к'їнижц'ї та но/шу при сол/б'ї йак обе/рег або йїм // та/кож чо/тири/лисник т'їреба знаїти само/му бо йакш/чо купити то удач'ї не /буде // од/ного дн'а йа знаїшоў /нав'їт' шес/ти/лисний /клевер / йа бере/жу йо/го йак з'ї/ниціу /ока // (Клв). Завдяки формі листя, конюшина є символом кохання: лис/точки /клевера на/гадує/ут' /серце / то/му йакш/чо знаїшоў / то н'ї/коли не /будеш са/мотн'їм // (Клв).

На Західному Поліссі чо/тири/лисник вішають над дверима від нечистих духів: ў/їдома ў нас ви/сит' над двер'їми /зайача ка/пуста / во/на обер'ї/гає в'їд з/лого / /тоб'н'то дл'а без/пеки // (Нв).

У західнополіських говірках зафіксовано й такі номени на позначення конюшини повзучої або білої: *к'левер* ((Омельковець 92), Нв, Клв, Плн, Гп), *зайча калпуста* (Нв), *чотирилисник* (Нв, Клв, Плн), *тр'олисник* (Нв, Клв, Плн), *біла кашка* ((Омельковець 91) Плн), *гор'ішина* (Омельковець 54), *гор'ішки* (Омельковець 54), *д'атлина* (Омельковець 70), *йетил'* (Омельковець 70), *кислички* (Омельковець 91), *л'уцерна* (Омельковець 116), *смок'тушка* (Омельковець 174), *йятилин'* (Омельковець 204). Мотиваційними ознаками таких найменувань є колір квітів і форма листя рослини. Фітономени *зайча калпуста* та *кислички* утворилися тому, що *на волин'ї здаўна заведено на зиму консервувати / квасити калпусту / і на смак ц'я зайча калпуста / тоб'то чотирилисник / буде мати кислинку / що майже так само як квашена калпуста на смак //* (Нв).

Назви рослин можна віднести до конкретних груп за такими мотиваційними моделями:

а) назва рослини мотивована її формальними зовнішніми ознаками: *бутончики, ягідки, гор'ішина, самосійник* тощо. Формальні ознаки можуть бути різними: *аір болотний*, тому що росте на болоті; *маївка* через те, що починає цвісти у травні; *білоголовник, жовта квітка, біла кашка, червоний мак* – вказівка на колір квітів;

б) найменування із зоонімним компонентом: *свинюшник, котячі лапки, заячі вуха* тощо;

в) назви із етронімним складником: *татарник, татарське зілля*;

г) номени із складником, що характеризує людину (ознаки, властивості): *дикий перець, лепех справедливий*;

д) найменування із урахуванням фітотерапевтичних особливостей: *солдатська трава, сердечник*;

е) із вказівкою у назві на отруйність рослини: *дурманник, вовча кукурузка*;

є) із числовим компонентом, пов'язаним із формальною ознакою чи з магією числа: *чотирилисник, тисячолисник, стокрутки*;

ж) із використанням складника з міфологічним значенням: *боже деревко, артемізіда*.

У багатьох випадках одну рослину (тільки за назвою) не можна віднести до конкретної групи. Наприклад, *вовча кукурузка* на позначення *конвалії травневої* – рослина отруйна. Це відображається у складникові 'вовча': вовк – це хижа тварина, яка символізує жорстокість. Водночас суцвіття рослини нагадує "кукурузку", тобто її назва мотивована і формальною ознакою. Вузькорегіональна специфіка, відображена у назвах, може спричиняти й до підміни денотата. Наприклад, *кровавником* (від властивості спиняти кровотечу) в одних місцевостях називають *деревій звичайний*, а в інших – *звіробій звичайний*. Назву *жовтець* мають такі рослини: *нагідки лікарські, глечики жовті, дивина залізнякавидна, жовтець азійський, калюжниця болотна, перстач прямостоячий, чистотіл великий*.

Внутрішня форма багатьох назв простежується досить виразно, як це бачимо при з'ясуванні мотивації таких фітономенів: *маївка, молодильник, нехворощ, віниччя, серпоризник, дурманник, заяча капуста* тощо. На жаль, встановити мотивацію тієї чи іншої назви рослини можемо не завжди, і тому декотрі навіть зазнають впливу народної етимології, як от: *айр*.

Висновки і перспективи дослідження. Вивчення мови фольклору необхідне для розв'язання низки проблем традиційної культури народу: збереження духовної спадщини, а саме обрядів, повір'їв, міфологічних уявлень. Зі словесною компонентою (легенди, перекази, замовляння) тісно пов'язані лінгвістичні дослідження мотиваційної продуктивності лексичних груп або семантичних полів.

Дослідження фітономена як одиниці культури надає можливість спиратися на великий пласт фольклорних та етнографічних джерел. Варіативність використання рослин в обрядових практиках і їх згадування у фольклорних мотивах визначають багатство цієї лексико-семантичної групи.

Список умовних скорочень назв населених пунктів

Гп – с. Гірка Полонка Луцького р-ну Волинської обл.

Злн – с. Зелене Вараського р-ну Рівненської обл.

Змн – с. Зміїнець Луцького р-ну Волинської обл.

Клв – смт. Клевань Рівненського р-ну Рівненської обл.

Нв – м. Нововолинськ Володимирського р-ну Волинської обл.

Плн – с. Полонка Луцького р-ну Волинської обл.

Список використаної літератури

- Воропай, Олекса. *Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис*. Мюнхен: Українське видавництво, 1958.
- Голобородько, Василь. *Летюче віконце*. Київ. Видавництво «Український письменник». 2005.
- Грицевич, Юрій. Лемківська лексика у фольклорних записах Ореста Гижі. *Лінгвостилістичні студії*, вип. 10, 2019, с. 29–44. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-29-44>
- Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник, за ред. А. Гродзінського. Київ: Видавництво «Українська Енциклопедія» імені М. П. Бажана; Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992.
- Омельковець, Руслана. *Словник ботанічної лексики західнополіських говірок*. Луцьк, 2016.
- Свірса, Діана. «Найменування рослин-оберегів у фольклорі Західного Полісся». *Scripta tapent: Молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики*, вип. 10, 2023, с. 83–9.
- Семенюк, Анатолій. *Легенди Ковеля: Бувальщини, народні перекази*. Луцьк: Надстир'я, 2009.
- Скуратівський, Василь. *Русалії*. Київ: Довіра, 1996.
- Шуляк, Світлана. Міфосвіт рослинних символів у текстах українських замовлянь. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, вип. 9, 2013, с. 643–9.

References

- Voropai, Oleksa. *Zvychai nashoho narodu: Etnohrafichnyi narys*. Miunkhen: Ukrainske vydavnytstvo, 1958.
- Holoborodko, Vasyl. *Letiuche vikontse*. Kyiv. Vydavnytstvo "Ukrainskyi pysmennyk". 2005.
- Hrytsevych, Yurii. "Lexical Units of Lemky Dialect in the Folklore Records of Orest Hyzha." *Linguostylistic Studies*, iss. 10, 2019, pp. 29–44. doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-29-44
- Likarski roslyny: Entsyklopedychnyi dovidnyk*, edited by A. Hrodzinskoho. Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska Entsyklopediia" imeni M. P. Bazhana; Ukrainskyi vyrobnycho-komertsiinyi tsentr «Olimp», 1992.
- Omelkovets, Ruslana. *Slovnyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok*. Lutsk, 2016.
- Svirsa, Diana. "Naimenuvannia roslyn-oberehiv u folklori Zakhidnoho Polissia." *Scripta manent: Molodizhnyi naukovyi visnyk fakultetu filolohii ta zhurnalistyky*, iss. 10, 2023, pp. 83–9.
- Semeniuk, Anatolii. *Lehendy Kovelii: Buvalshchyny, narodni perekazy*. Lutsk: Nadstyria, 2009.
- Skurativskyi, Vasyl. *Rusalii*. Kyiv: Dovira, 1996.
- Shulyak, Svitlana. "The mythoworld of flora symbols in the text of Ukrainian exorcisms. Philological Studies." *Scientific bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, iss. 9, 2013, pp. 643–9.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2023